

for overcoming a structural crisis. These, in fact, indicate possible true ways towards the function which takes to modernization.

GİRİŞ

Devletin rolü konusundaki görüşler, özellikle gelişmiş ülkelerde ön plana çıkmaktadır. Ayrıca yapılan değerlendirmelerin salt sosyal devlet veya refah devletinin yeni tanımlamaları ile ilgili olmadığı da anlaşılmaktadır. Devletin özellikle ekonomik ve sosyal müdahalelerinin eleştirilmesi ve başarısız politikalara tepkilerin yükselmesini sadece sosyal koruma harcamalarının artışına indirgemek doğru değildir.

Kuşkusuz sanayi toplumu ile bilgi toplumu farklı süreçleri ifade etmektedir. Devletin müdahalesinin ekonomik büyümeyi yavaşlattığı yolundaki düşünceler, ekonominin küresel bir boyut kazanması ve ekonomik büyümenin sürdürülememesi sonrasında ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sosyal maliyetleri ve sosyal devleti, ekonomik büyümenin kapsamı içinde düşünmek gerekir.

Sosyal devlete yönelik eleştirilerin ve meydan okumanın önemsemediği veya geri plana itilen bir gerçek var: Elbette sistemin yeniden yapılanması ve ıslah edilmesi gerekir. Ancak, cömertçe artan refahı sorgularken, koruma dışı kalan grupların ihtiyaçlarına da önem verilmelidir.

Toplumdaki dönüşüm, merkezi otoriteye dayanan güçlü devletin yerine sorumlu bireylerden oluşan etkin devletin daha yararlı olacağını ortaya koymaktadır. Devletin aşırı müdahalesi, bireysel sorumluluğun gelişmesini önlemekte ve toplumsal kurumları zayıflatmaktadır. Güçlü bir toplum için devletin toplumsal dengenin kendiliğinden oluşması için özgürlükleri geniş tutması ve korumanın toplumsal ahlaka bırakılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada refah devletine yönelik refah devletinin gelişimi, devletin refah politikaları, krizin varlığı konusundaki yaklaşımlar ele alınarak refah devletindeki geçiş veya dönüşüm süreci nedenleri hakkındaki yaklaşımlar değerlendirilecektir. Yeniden yapılanma gerekli mi ve niçin gerekli, neler yapılmalı sorularına cevap verilmeye çalışılacaktır.

REFAH DEVLETİNDE KRİZ VE YENİDEN YAPILANMA

Abdülhalim ÇELİK*

ÖZET

Refah devletinin krizde olduğunu ve sürdürülmesi için toplumsal talebin ve desteğin artık değiştiğini söyleyebiliriz. Devletin uygulamaları Drucker'ın dediği gibi kolay değişmemekte ve bu yüzden toplumsal beklentileri karşılamaktan uzak kalmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişme küresel rekabetin ağırlık kazanması, devletin sorumlulukları ve politika tercihlerini de değiştirecektir.

Refah devletlerinin karşı karşıya kaldığı gerçek sorunları ve arkasından gelen yapısal bir krizi aşacak yolları belirlemek için değişmez bir biçimden mevcut sosyal kurumların ve normların değerlendirilmesi yapılmalıdır. Bunlar gerçekten modernizasyonu meydana getirecek işleve doğru mümkün olan yolları göstermektedir.

ABSTRACT

We can say that welfare state is in a crisis and social demand and support for its maintenance have changed. As Drucker mentioned, governmental practices do not change easily, and so, they are far from meeting social expectations. Transformation in social structure, increasing global competition will change governmental responsibilities and political preferences.

Current social institutions and norms need to be evaluated in order to determine the real problems facing welfare states, and the ways

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Gebze Meslek Yüksek Okulu.

I. REFAH DEVLETİ KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1. Refah Devleti Kavramı ve Sosyal-Refah Devleti İlişkisi

Refah devleti, sosyal refahın en elverişli bir şekilde vatandaşlara sunulması amacıyla devletin ekonomiyeye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet anlayışıdır. Refah devletinin temel amacı, en geniş anlamda, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmaktır.¹

Borckhaus'un Refah Maddesi'nde refah devleti, vatandaşlarının maddi refahını kendi sorumluluğu olarak kabul eden bir devletin tanımlanmasında kullanılan siyasi bir kavram olarak anılmaktadır. Sosyal devlet sosyal güvenliği kişisel özgürlüklerle bağlamaya çalışırken, refah devleti, bireysel inisiyatiflerin ve bireylerin sorumluluklarının toplumsal güvenliği zedelememesi gerektiği düşüncesini benimsemiştir. Tarihsel süreç içerisinde aydınlanmacı mutlaki idareler döneminde benimsenen polis devletini, bir refah devleti olarak anlamak/kabul etmenin mümkün olduğu belirtilmektedir.²

Lindbeck'in bir makalesinde Refah Devleti Kavramı, devlet tarafından finanse edilen sosyal sigorta sistemleri, transferler, sağlık, yaşlı bakımı ve çocuk bakımı gibi hizmetlerin sağlanması ya da desteklenmesi anlamında kullanılmaktadır. Yani devletin kosik rolünden farklı olarak (kollektif mallar üretmek, çeşitli dışsallıkları kontrol etmek, fiziki altyapı üretmek gibi) çeşitli kamu harcama programlarına vurgu yapılmaktadır.³

Her refah devleti şeklini, sosyal hukuk devleti olarak tanımak ve tanıtmak kurumların mahiyeti itibariyle hatalıdır ve sonuçta ABD, İngiltere ve genellikle Batı Avrupa ülkeleri gibi Parlamenterler demokrasilerin işlediği ülkelerde yerleşmiş olan Refah Devleti rejiminin kavram ve terim farklarına rağmen, Sosyal Hukuk Devleti'nin fonksiyonlarına sahip bir rejim olduğunu söylemek mümkündür.⁴

Özlem'e göre Batı literatüründe sosyal devlet fazla yer almamıştır. Ancak son zamanlarda çalışmalar yapılmaktadır. Sosyal devlet kavramının hukuk devletine göre önceliği olduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır.⁵ Avrupa sosyal devlet ilkesi, Amerika'ya göre daha etkilidir. Burada vasıfsız işgücünün gelirleri Amerika'daki kadar baskı altına alınmamıştır. Avrupa'da mesele kronik yüksek işsizlik şeklinde tezahür etmektedir. Sosyal devlet bu sorunu örtebilir ama çözemez. Düşük vasıflı işgücü burada, ekonomik verimlilik kavramı göz önüne alınmaksızın toplumun geride kalan fertleri tarafından finanse edilmektedir.⁶

2. Refah Devletinin Gelişimi

Refah devletinin yükselişi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde olmuştur. Sanayi Devrimi'nden sonra meydana gelen savaşlar ve ekonomik krizler, refah devletinin kurulması için bir tecrübe olmuştur. Ekonomik krizlerin önüne geçmek, savaşların ve krizlerin yol açtığı tahribatı ortadan kaldırmak için refah programlarının devlet eliyle organize edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bu konuda devlet ve sosyal taraflar arasında meydana gelen uzlaşma, refah devletine giden yolun başlangıcı olmuştur.⁷

Devletin çalışma ilişkilerine sosyal amaçlarla müdahalesi ve aktif sosyal politikalarla sorumluluk alanını genişletmesi, 19.yüzyılın kötü çalışma şartları ve sosyal gerginlik ortamında başlamıştır. Ekonomik büyüme ve zenginlik, sermaye kesimi dışındaki insanlara refah ve huzur getirmemiştir. Kapitalizmin 19.yüzyıldaki tarihinde insanlar daha kötü hayat şartları ile karşı karşıya kalmışlardır. İnsanların giderek sefalet şartlarına sürüklenmesi, sosyal barışın tehdit altında kalması ve sosyal adaletin bozulması, devletin sosyal politika tedbirleriyle müdahalesine yol açmıştır. Sosyal dengeyi sağlama amacıyla devlet daha etkin bir rol

¹ Coşkun Can Aktan, Müdahaleci Devletten :Müdahaleci Sınırlı Devlete, No.3, Ankara, Yeni Türkiye, 1999. s.43.

² Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, 2001, Refah Devleti Maddesi.

³ Assar Lindbeck ve ö., " İleri Refah Devletinin Sonuçları," **Yeni Türkiye**, Sayı.29, Eylül-Ekim 1999, s.241.

⁴ Nur Serter, **Sosyal Devlet**, İstanbul, İ.Ü. İktisat fakültesi Yayınları, t.y., s.37.

⁵ Doğan Özlem, "Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek", **Doğu-Batı Dergisi**, Kasım, Aralık,Ocak 2000-01, Yıl.4, Sayı.13, s.9-10.

⁶ Kadir Koçdemir, "Küreselleşme ve Türkiye," **Türk İdare Dergisi**, Sayı.418, Mart 1998, s.60.

⁷ Gencay Şaylan, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, No.109, İstanbul, İmge, 1994, s.60.

almaya başlamış ve sorumluluk alanı genişlemiş ve yüklendiği görevler artmıştır.⁸

Sosyal devlet, toplumdaki eşitsizliklerin asgari bir seviyeye indirilmesi, bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, herkese asgari bir gelirin sağlanması için devletin ekonomik ve sosyal yaşama şekil verme işlevini gördüğü, sosyal çelişkilerin giderilmesi ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi açısından da önceliklere dayanan sınırların belirlendiği etkin ve sorumlu bir devlet tipidir.⁹ Sınıf mücadelelerinin yoğunlaştığı, sosyal gerginliğin arttığı bir dönemde devlet gibi gücünü hukuktan alan ve sosyal hakların güvencesini sağlayabilecek bir örgütün bu gelişmelere seyirci kalmaması yönündeki toplumsal uzlaşmanın gerçekleşmesi ve Sanayi Devrimi'nden sonra gelişen endüstriyel ilişkiler sisteminde artık ihtiyaç haline geldiğine dair fikirlerin ağırlık kazanması, sosyal devlete güç vermiş ve bu amaca yönelik müdahaleler, halk tarafından desteklenmiştir.

Özetle toplumu meydana getiren sınıflar arasındaki gerginlikleri gidermek ve dengeyi sağlamak için sosyal reformlar yapmak ihtiyacı hasıl olmuştur. Çalışma hayatına aktif müdahale edebilecek sosyal devletin doğuşu bu neden ve ihtiyaçlardan kaynaklanmıştır.¹⁰

Sosyal devlet kavramı, yukarıda sayılan şartlarda bir tepki sonucu olarak ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Kapitalizm güdümlü sanayileşmenin doğurduğu aşırı eşitsizliklere karşı gelişen tepkilerin bir ürünü olmuştur.¹¹ Özlem'e göre sosyal devletin unsurlarını sanayi toplumunun bir ürünü olduğu için güçlü bir sermayenin, makineli üretimin ve standartlaşmış kitlesel ihtiyaçların bulunduğu bir ekonomik ortam ve kendi sınıflarının bilinci ile hareket eden kişilerin oluşturduğu bir toplum oluşturmaktadır.¹² Devletin sosyal alana girmesi ve karışması, iktisadi ve sosyal bakımdan güçsüz kimselerin korunması amacına yöneliktir. Sosyal müdahaleciliğin esasına yönelik bu yaklaşıma sosyal politika da denebilir. Bunları yapan ver yürüten devletin sosyal

ya da koruyucu sıfatıdır. İngiliz ve Amerikan siyasi sözlüğünde refah devleti terimi daha çok kullanılan bir deyimdir.¹³

İdealist yaklaşıma göre sosyal devlet(refah devleti ya da sosyal refah devleti) ahlak, adalet ya da insanlık düşüncesinin ürünüdür. Batı burjuvazisi işçi sınıfının bilinçlenmesi karşısında ödünler vermek zorunda kalmıştır. Ama bunları vererek siyasi iktidarı muhafaza etmektedir. Böylece sosyal nitelikte Anayasalar ve sosyal devlet kavramı ortaya çıkmıştır.¹⁴

Tanör'e göre sosyal devlet, liberal devletin hem ekonomik temellerini hem de siyasi yapısını bazı düzeltmelerle tamamlamaktan başka bir anlam ifade etmemektedir.¹⁵ Başbuğ da Tanör'ün görüşünü paylaşmakta ve sosyal devletin liberal devletin dönüşmüş bir şekli olduğunu ileri sürmektedir. Başbuğ, "sosyal devletin ya kapitalizmin insanileşmiş bir biçimi ya da sistem karşıtı hareketleri, sistem içine çekmek için, yine sistem karşıtı hareketlerden ödünç alınmış düşüncelerden oluşan bir yapılanma" olarak algılandığını ve liberalizm veya liberal doktrine yöneltilen eleştirilerin sosyal devlete mal edildiğini belirtmektedir.¹⁶

Sosyal devletin görevleri ise onun varlığının gerekçelerini ortaya koymaktadır. Yukarıda ifade edilenleri özetle, sosyal tabaka ve gruplar arasındaki çelişkileri gidermek suretiyle sosyal bütünleşmeyi sağlamak, yaşama güvenliğini, tam istihdamı ve çalışma hayatının korunması, sosyal devletin gelişim sürecinde ona anlam veren görevler olarak tanımlanmaktadır. Sosyal devlet, geleneksel devlet veya diğer devlet türlerinden ayrı olarak sosyal sorumluluk yüklenmiştir. Sosyal devletin güçlü olması, hukuk devletinin yerleşmesini kolaylaştıracaktır.¹⁷

⁸ Serter, s.22.

⁹ A.e., s.31-33, Özlem, s.23.

¹⁰ A.e., s.34-35.

¹¹ Özlem, s.19-20.

¹² A.e., s.19-20.

¹³ Bülent Tanör, **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, No.76, İstanbul, 1978, s.87.

¹⁴ A.e., s.106.

¹⁵ A.e., s.107

¹⁶ Aydın Başbuğ, "Liberal Siyaset ve Sosyal Devlet," **Yeni Türkiye**, Sayı.25, Ocak-Şubat 1999, s.264.

¹⁷ Özlem, s.20-21.

3. Küreselleşme ve Refah Devleti İlişkisi

Küreselleşme sürecinin sosyal refah devletine muhtemel etkileri konusunda sosyal bilimler alanında iki yaklaşım bulunmaktadır: Birinci yaklaşıma göre, dünya refah devletinden rekabet devletine doğru paradigmalardan değişimini yaşamaktadır. Bu süreçte sosyal politika iş piyasasının esnekliğinin temin edilmesi veya uluslar arası rekabet kabiliyetinin gereklerine göre tespit edilmelidir. İkinci yaklaşıma göre küreselleşme bugüne kadar refah devleti üzerinde hemen hemen hiçbir olumsuz etkide bulunmamıştır. Son yıllarda küreselleşmenin etkileriyle alınan tedbirler, gelecekte yaşanacak etkiler dikkate alındığında çok marjinal kalmaktadır. Sosyolojik anlamda küreselleşmenin mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı bir süreç olduğu ifade edilebilir.¹⁸

Küreselleşme en güçlü sosyal devlet özelliğine sahip olan devletleri de olumsuz etkileyebilmektedir. Eğer gerekli önlemler alınmaz ise, işsizlik oranı rekor kırmakta, devlet borçları artmakta, sosyal hizmetler ile ilgili maliyetler ekonominin katlanamayacağı seviyelere çıkabilmektedir. Bu konuda Almanya iyi bir örnek teşkil etmektedir. Gelecek teknolojilerine milyarlarca dolarlık yatırımların yapıldığı, sosyal yardımlardan yapılan kesintilerin insanların yeni düzene uyumu için harcandığı (ABD, İngiltere, Hollanda, Danimarka, İsveç gibi) ülkelerin tersine Almanya bir paradoks yaşamaktadır : Bir yandan firma karları ve borsa endeksleri rekor seviyede yükselirken, diğer yandan işsizlik (OECD istatistiklerine göre %9.6 rekor boyutlara ulaşmaktadır. Oysa işsizlerin oranı ABD’de (%5.3), Hollanda’da (%6.4) ve İngiltere’de (%7.3) azalmıştır. Bu ülkelerde yeni meslekler ortaya çıkmakta, ülke yabancı yatırımlar için cazip hale gelmektedir. Almanya rekabet gücü esas alınarak yapılan sıralamada sürekli gerilemekte, halen 10.sırada bulunmaktadır. Bunda, diğer ülkelerin tersine Almanya’da vergi indirimlerine gidilmemesi, ücret ödemelerinde gerekli değişikliklerin

yapılmaması, gelecek teknolojilerine yatırım yapılmamasının payının olduğu ifade edilmektedir. Gerçekten de bu ülkelerdeki dönüşümün temelinde devletin işsizlik parası, asgari ücret, çalışma saatleri, sendikal haklar ücretli tatil, sosyal yardım, işten çıkarılmalar, çiftçi yardımı, yatırım teşviki, işyerleri ve inşaat konularında hukuki düzenlemeler gibi alanlarda ciddi şekilde geriye çekilmesi yatmaktadır. Özellikle işgücü maliyetleri hissedilir şekilde düşmektedir. Parola “ ucuz iş, işsizlikten daha iyidir” şeklindedir. Bunun sonucu gelirin ve istihdamın yeniden dağıtıldığı hızlı, sessiz ve genellikle duygusuz ama aynı zamanda etkin ve başarılı yeni bir kapitalizmdir. Liberasyon ve deregülasyon yeni eğilimi ifade eden kavramlardır. Geleneksel konularında ve sosyal devlet argümanına dayalı haklarında ısrar edenler, geleceğin üvey evlatları olarak kalmaktadırlar. Bu eğilim hükümet değişikliklerinden de etkilenmemektedirler.¹⁹

II. REFAH DEVLETİNDE KRİZ VE YENİDEN YAPILANMA

1. Refah Devletinde Kriz

Refah devletinde son dönemlerde ciddi değişiklikler gerçekleşmeye başlamıştır. Ekonomik büyümenin devam ettirilmesi ve işsizliğin azaltılması için sosyal maliyetlerin azaltılması ve çalışma şartlarının ve sosyal hakların daha esnek hale getirilmesi gündeme getirilmekte ve krizi aşmanın yollarından biri olarak uygulanmaktadır. ILO aracılığı ile gelişmiş sosyal standartları dünyada yükseltmenin öncülüğünü yapan gelişmiş ülkeler, ekonomik kriz ile birlikte bu alanda olumsuz gelişmelerle karşı karşıya kalmışlardır.

Reformların en sert uygulandığı İngiltere’de “asgari ücret şartı kaldırılmış, haftalık azami çalışma saatleri serbest bırakılmış, işçilerin üçte biri geceleri, hemen hemen yarısı hafta sonları çalışır hale gelmiştir”.²⁰ Mesleklerde sendikasılaşma eğilimleri görülmekte ve ücretler ikili görüşmelerle belirlenmektedir. On binlerce kadrolu işçi part-time çalışır hale gelmiştir. İngiltere’nin büyük banka grubu HBSC’nin verilerine göre 1993 yılından bu yana üretilen istihdam alanlarının üçte ikisi part-time mesleklerinde görülmüştür. Bunun

¹⁸ Koçdemir, s.66.

¹⁹ Koçdemir, s.68.

²⁰ A.e., s.69.

sonucunda işsizlik azalmış ve yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilir bir ülke haline gelmiştir.²¹

İngiltere dışındaki ülkeler için durum farklı değildir. Vasıflı elemanlar hariç yeni işe girenler için çalışma şartları pek iç açıcı değildir. Vergiler artmasına rağmen çalışma şartlarında geriye dönüş eğilimleri yaşanmaktadır. GSMH'nin yüzdesi olarak vergiler 1973 ile 1996 arasında Avrupa'da 36'dan 46'ya, ABD'de ise 31'den 33'e yükselmiştir.²² Refah devletinin harcamalarını finanse etmek için gelirleri artırmak gerekmektedir. Küresel rekabetin artması, işsizliğin artması, ücretlerin düşmesi ile azalan satın alma gücü gibi olumsuz gelişmelere rağmen ekonomik büyümenin sürdürülmesi için vergilerin düşürülmesi ve çalışma şartlarında esnekleşme uygulamaları denenmektedir. Yalnız refah devletinin yaşadığı krizin bunlarla sınırlı olduğunu iddia etmek ve sermaye yatırımları için sosyal politika tedbirlerinin esnekleşmesini şart koşturmak, devletin işini daha da güçleştirmektedir. Bu çabalar, küreselleşme sürecinin belirsiz şartlarında sosyal uzlaşmayı tehlikeye düşürecektir.

AB ülkelerinde olduğu gibi birçok ülkede sosyal harcamalar artmıştır. Diğer yatırımlar daha düşük oranlarda artmış ve ekonomik büyümedeki yavaşlama ile sosyal harcamalardaki artış dikkati artmıştır. Hükümet harcamalarında sosyal harcamaların oranı bütçe üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Finansman güçlüklerinin ortaya çıkması, hükümetlerin reform arayışlarına ve yeni tedbirler almalarına sebep olmuştur.

Günümüzde ülkeler, sosyal korumaları programlarını büyütmek ve geliştirmek yerine sosyal harcamaların mevcut seviyesini korumak için çaba göstermektedirler. Ekonomik büyümede yaşanan durgunluk ve diğer olumsuz şartlar hükümetlerin bütçe sorunları ile daha çok ilgilenmelerine yol açmıştır. Emekli aylıkları başta olmak üzere diğer sosyal harcamaların azaltılması veya yeni alternatiflerin getirilmesi konusunda kamu ve özel sektörlerinin yanı sıra bireylerin sorumlulukların yönü ile ilgili yeni tedbirlerin alınması ve bu konudaki tartışmalar devam etmektedir. Ülkelerin çoğunda sosyal güvenlik

²¹ Koçdemir., s.69.

²² A.e., s.69.

harcamalarının azaltıldığını veya durdurulduğunu söylemek mümkün değildir.²³

Tablo 1: Avrupa Birliği'nde Hükümet Harcamalarının Eğilimleri (GSYİH %)

Harcamalar	1970	1980	1990	1995	(1970-95)
Mevcut direk harcamalar	11,8	14	14	13,7	1,9
Faiz ödemeleri	1,9	3	4,7	5,4	3,5
Sosyal ödemeler	13,5	17,8	18,5	21,7	8,2
Desteklemeler	1,6	1,9	1,8	1,7	0,1
Sermaye harcamaları	5,7	4,7	4,4	3,9	-1,8
Toplam hükümet harcamaları	<u>35,6</u>	<u>42,8</u>	<u>45,3</u>	<u>48,5</u>	<u>12,9</u>

Kaynak: K. Mc Morrow-W.Roeger, *Economic Consequences of Aging Populations*, s.15.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe sorunlarının sadece sosyal güvenliğe bağlanamayacağı da söylenebilmektedir. Sosyal güvenlik ile birlikte savunma, kamu borcu ve çevre gibi devletin diğer sorumluluklarının ortak bir etkilerinin de olabileceği finansal sorunları oluşturabilir. Ancak vergi ve sosyal güvenlik katkılarındaki popülist olmayan artışların vergilerin ve katkılarının ödemelerinden kaçınma, tasarruf, yatırım ve genel olarak piyasayı olumsuz etkileyeceği düşünülmelidir.²⁴

Poggi'ye göre "birçok devletin refah politikası, yoksulluğu azaltmamakta, sosyal ve ekonomik eşitsizliği düzeltmemektedir. Bu politikaların idari maliyeti, topluma ve üretim sistemine ağır mali sıkıntılar getirmektedir".²⁵ Refah devletine yöneltilen eleştirilerden biri de eşitsizlik, yoksulluk ve medeni haklardan mahrumiyet sorunlarının halen devam etmesine kayıtsız kalması olmuştur. Son iki yüzyıldır ekonomi, refahı üretenlerin değil, sanayileşmenin ekonomisi

²³ ISSA, *Responding to Changing Needs: Developments and Trends in Social Security Throughout the World (1990-1992)*, XXIVth General Assembly (Acapulco, 22 Kasım-1 Aralık 1992), Report-I, I.B.,Geneva, 1993, s.1-2.

²⁴ A.e., s.3.

²⁵ Gianfranco Poggi, *Çağdaş Devletin Gelişimi : Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev. Şule Kut-Binnaz Toprak, I.B., İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1991, s.137.

olagelmıştır. Yüksek büyüme hızları ne yukarıdaki sorunları, ne de son yıllarda yapısal hale gelen işsizliğe çözüm bulamamıştır.²⁶

Modern devlet, merkezleşmiş bir güç olarak kabul edilmektedir. Sanayileşme ve ekonomik büyüme ile beraber devletin müdahaleleri artmıştır. Bütün bunlar devleti güçlendirmiştir. Ancak günümüzde bu sorunların çözümünde devletin müdahaleleri yetmemektedir. Değişim hızlı ve evrensel boyutu ile beraber devleti de bağımlı hale getirmiştir. Devlet müdahale alanı geniş olmasına rağmen gelişmeler gücünün, etkinliğinin zayıflamasına yol açmıştır. Ayrıca küreselleşme ekonominin hareket alanını genişletirken siyasetin etkinlik alanını daraltmıştır.

Küreselleşme, refah devletindeki sorunları ön plana çıkarmış ve çözüm için yeni fırsatlar ortaya çıkarmıştır. Ekonomik büyüme dönemlerinde sosyal yapıdaki olumsuz değişimlere tedbir alınmamış ve günümüze gelinceye kadar sorunların derinleşmesine sebep olunmuştur. Tablo 2 'da refah devleti ve ekonomik büyümenin gelişim süreci ile ilgili sorunlar yer almaktadır.1950'lerden bu yana devletin ekonomik büyümeyi destekleyen bir sorumluluk üstlendiğini söylemek mümkündür.

Tablo 2 : Krizdeki Refah Devletleri 1950-1990 Arası			
1950'ler	1960'lar	1970'ler	1990'lar
Çok devlet	Çok az eşitlik	Hükümete aşırı yüklenme	Aile değerinin düşmesi
E.nflasyon		Stagflasyon	Yaşlılık
		İşsizlik	Küreselleşme İşsizlik

Kaynak: **The OECD Observer**, No.206, (April/May1997) s.7.

1970'lerde yaşanan krizle beraber sorunları artmış ve refah devleti ile ilgili olumsuz gelişmeler ve eleştiriler daha çok ön planda yer almıştır. 1970'lerden beri işsizliğin artan yavaş ekonomik ve teknolojik gelişme ile beraber çözümünün güçleştiğini söylemek mümkündür. Ailede yeni modellerin ortaya çıkması ile birlikte önemi azalmış ve

²⁶ Boris Frankel, **Sanayi Sonrası Ütopya**, Çev. Kamil Durand, No.35, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1991, s.85-87.

yaşlıların artması ile sorunların kısa vadeli politikalar ve geçici tedbirlerle çözümü güçleşmiştir. Bunları aşmak için radikal tedbirler, siyasi istikrar ve halk desteği gerekmektedir.

2. Refah Devletine Yönelik Eleştiriler

Son dönemlerde devlet, gelişmekte olan ülkelerde hedeflerini gerçekleştirememiştir. Devlet müdahalesine yer veren karma ekonomiler de bu tecrübeye dayanarak piyasa sistemine yönelmişlerdir. Küreselleşme ile beraber devletin etkinliğiyle ağırlığının çeliştiği kuruluşlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Uluslararası şirketler ve diğer kuruluşlar, devletin etkinlik alanını ve işlevlerini zorlamaktadırlar. Ayrıca özelleştirme ile devlet, artık stratejik endüstrileri ve gelişmeleri kontrol edememektedir. Devletin otoritesinin ve etkinlik alanının azaldığını ifade etmek mümkündür.²⁷

Küreselleşmenin ekonomik sürecinde, krizi derinleştiren bizzat kendi kaynakları vardır. Refah devletleri, risk paylaşımının mümkün olduğu ve nüfusun büyük bir çoğunluğunun devamlı işlerde çalıştığı bir topluma (ki bu toplum izafi bir şekilde homojendir ve gelişmektedir) göre biçimlendirilmişti. Çok geniş ve nüfus oranının arttığı, hemen hemen sürekli işsiz olan hayatta sadece marjinal bir rol oynayan bir topluma göre biçimlendirilmemişti. Hiç bir katkı payı ya da vergi ödemeyen, daha çok yerel otoritelere ve yardımlara muhtaç olan insanların devamlı bir biçimdeki artışı şimdiki durum tipine uygundur.²⁸ Bu insanlar, uzun süreli işsizler, işsiz gençler, ayrı yaşayan anneler ve hiçbir sosyal bağı olmayan kimselerden oluşmuştur. Öte yandan refah devletleri, maliyetleri arttıran, sürekli yükselen bir dengesizlikle başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda şimdi varolan sosyal şartlar, kendi sorunlarının ulaşılmış olduğu dereceyi göstermektedir.

Son yıllarda sosyal güvenlik sistemlerinin finansal yeterliliğinin sürdürülmesi için hükümetlerin kurduğu uzman komiteleri ve kurullarında artış vardır. Bu çabalar, politikacıların halka karşı popüler

²⁷ Nilüfer Bozkurt, "Globleleşme ve Devlet," **İktisat Dergisi**, Sayı.382, Eylül 1998, s.55.

²⁸ Merrien, François-Xavier Merrien, "Governance and Modern Welfare State," **International Social Science**, Vol.155, (Mart 98), s.60.

olmayan kararlar alma konusundaki gönülsüzlüğünü göstermektedir. Bu kurulların varlığı bir yönü ile sosyal güvenliğin geleceği ile ilgili bir uzlaşmanın olmadığını da ifade edebilir.²⁹

4. Devletin Rolünün Yeniden Tanımlanması

Dünyadaki gelişmeler, uluslararası rekabette ulusal sınırlar ötesi (küresel) hedefleri temel hedef haline getirmiştir. Uluslararası standartlar, ulusal ölçüleri aşmıştır. Ekonomiler arasında rejimler veya sistemlerden kaynaklanan farklılıklar bu ölçülerle uyumlaştırma çabaları gözlenmektedir. Piyasa ve merkezi planlamaya dayalı ekonomilerde devletin müdahalesinin sınırlandırılması hareketleri dikkati çekmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinde giderek minimum koruma düzenlemelerinin geliştirilmesi çabaları vardır.

“Devletin küçülmesinden amaç, her şeyi üreten, müdahale eden devlet yerine, standartları belirleyen, kurallar koyan, denetleyen, rant üreten değil, onu engelleyen, ileri teknoloji ve yüksek verimlilik düzeyinde sanayi toplumu oluşturulmasını hedefleyen bir devlet olmalıdır. Optimal devlet, sınırlı ve sorumlu bir devlettir. Olumsuz müdahale yapmayan, bireyin hak ve özgürlüklerini güvenceye alan, çeşitli kesimler karşısında tarafsız kalan bir devlet modelidir. Küreselleşme süreci bu anlamda bir devlete olan gereksinimi daha da artırmaktadır. Devlet rekabeti düzenlemeli ve gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermelidir.”³⁰

a. Etkin Devlet Anlayışı

20.yüzyılda sosyal güvenlik garantisi, devletin bir fonksiyonu olarak yerleşmiştir.³¹ Ancak henüz evrensel bir modelin olduğunu söylemek mümkün değildir. Her ülke gelişme seviyesine ve

²⁹ ISSA, Responding to Changing Needs, s.1-2.

³⁰ Nusret Ekin ve Ö., Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma, Yayın No.1999-69, İstanbul, İTO, 1999.e., s.27-28.

³¹ Bernd von Maydell, “ Perspectives On The Future Of Social Security, ” **International Labour Review**, Vol.133, No.4, 1994, s.501.

ihtiyaçlarına uygun bir modeli uygulamaktadır. Sosyal güvenliğin kapsamı, devletin benimsediği sistemlere göre değişmektedir. Bunlar arasındaki farklılıklar, bireylerin sorumluluğunda olmaktadır.³² Devletin sorumluluğu bireye doğru yönelmekte, özelleştirme ve yerelleştirme ile sivil toplum daha fazla güç kazanmaktadır. Bu değişimlerle devletin görev ve sorumlulukları azalmakta ve etkinlik alanı daralmaktadır.

Sanayi devriminde gelişen klasik devlet anlayışı yerine sınırlı ancak etkin devlet anlayışı önem kazanmıştır. Devlete hizmetin yerini, devletin bireye ve topluma hizmeti almıştır. Demokrasiye katılımın artırılması ve sivil organizasyonların ve bireylerin yönetime etkin katılımı için devletin küçülmesi tartışılmaktadır.³³ Bundan amaç, devlet müdahalelerinin azaltılmasıdır. Kanunların insanı yerine insanın kanunları anlayışın gerçekleştirilmesi, sosyal ilişkilerin zayıfladığı, ailenin küçüldüğü, yalnız insanların sayısının arttığı, sosyal refah hizmetlerinin toplumsal yabacılışmaya engel olamadığı bir sosyal düzende, sosyal bütünleşme ve sosyal barışın sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Devletin sosyal güvenlik rolü üzerindeki tartışmalar, finansman güçlüklerinin yaşandığı ve bireysel sorumlulukların öncelik kazandığı günümüzde daha fazla önem kazanmıştır.³⁴ Risklerin sayısının artması ve sosyal yüklerin artması üzerine bireye daha fazla sorumluluk verilmesi tartışılan yöntemlerden biridir.

Son yıllarda fizyolojik riskler dışında sosyo-ekonomik risk ve tehlikelere karşı da bireylerin kendi sosyal güvenliklerini kendilerinin güvence altına almaları savunulmaktadır. Özellikle, dünyada işsizlik sigortası ve diğer sosyal yardımların bireyleri tembelleğe teşvik ettiği, çalışma arzu ve gayretini olumsuz yönde etkilediği yönündeki görüşler daha çok kabul görmeye başlamıştır. İşsizlik sigortası uygulamalarının bütçeye önemli yük getirdiği ve bir anlamda “keyfi işsizliği” yaygınlaştırdığı bilinmektedir. İşsiz kalan kimselere devlet tarafından

³² Pauline Barrett Reid, “ Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlikte Uluslararası Gelişmeler,” Çev. Mustafa Delican, **Yeni Yüzyıla Doğru Endüstri İlişkileri, Demokrasi, Gelişme ve Çağdaş Çalışma Standartları**, II .Endüstri İlişkileri Kongresi (İstanbul), Kamu-İş Yayını, Ankara, t.y. ,s.87, Kadir Arıcı, **Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku**, Ankara, Kamu-İş, 1997, s.9.

³³ Nusret Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, No.32, İstanbul, İTO Yayınları, 1996, s.191.

³⁴ Reid, Sosyal Koruma, s.86.

karşılıksız para transferi yerine, mesleki eğitim sağlanmasının rehabilitasyon imkanlarının sunulmasının, istihdam konusunda danışmanlık hizmetlerinin verilmesinin daha iyi bir çözüm olduğu ifade edilmektedir. Özetle, bu tür sosyo- ekonomik risklere karşı devlet güvencesinin ya tamamen kaldırılması ya da hak kazanma koşullarının ve yararlanma süresinin sınırlandırılması savunulmaktadır. Başka bir ifade ile devletin bu alandaki rolünün yeniden tanımlanmasının ve gelir desteği sağlamaya yönelik politikalardan, bireyleri işgücü piyasasında aktif tutmayı hedefleyen politikalara yönelmesi önerilmektedir.³⁵ En düşük taleplerden daha fazla koruma temininin devletin işlevi olup olmadığı ya da bireyin kendi özel güvencesini ona bırakıp bırakmamasını sorgulamak önemlidir.³⁶ Kapsanan risklerin bireye bırakılması ve özelleştirilmesi düşünülmektedir. Emeklilik ve sağlık sigortası, bütçeye ağır yük getiren yüklerin sosyal koruma dışı bırakılması önerilmektedir. Devletin görevinin daha çok bu alanın düzenlenmesi ve denetlenmesi işlevi ile sınırlı kalması gerektiği görüşleri giderek daha çok taraftar bulmaktadır.³⁷

Sağlık, sosyal koruma ya da eğitim gibi alanlarda aktif bir devlete ve dinamik bir özel sektöre sahip olmada bir çelişki görmemek gerekir. Hatta bunlar arasında güçlü ve pozitif bir ilişki bulunması lazımdır. Devlet, özel sektör ve fert tarafından sosyal koruma sağlamak için düşünülen sorumluluklarını yeniden düzenlemelidir. Ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin geleceği ile ilgili endişe ve zihni arayışların devam ettiği gözlenmektedir. Gelecekle ilgili bu düşüncelerin çok söylenen belirtileri, ulusal komisyonların, çalışma gruplarının ve son yıllarda sosyal güvenlik politikalarıyla öneriler ve tavsiyelerde bulunmak için oluşturulan komiteler, ülkelerin birçoğunda görülmektedir. Hükümetlerin yardım komitelerini geçici sık kullanımı sosyal güvenlik kurumları için devam eden yaygın kamu desteğini dikkate alarak politik liderlerin popüler olmayan kararlar almak konusunda gönülsüzlüğünün de aynı zamanda bir işareti saymak

³⁵ Coşkun Can Aktan, **Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1999, s.114.

³⁶ Bernd Von Maydell, “ Perspectives on the Future of Social Security,” **International Labour Review**, C.133, No.4, 1994, s.503.

³⁷ Aktan, **Toplumsal Dönüşüm**, s.114.

mümkündür.³⁸ Ayrıca, bu çeşit tavsiye gruplarındaki güven birçok ülkedeki ulusal sosyal güvenlik politikalarının gelecekteki yönü konusunda henüz bir uzlaşması olmadığına bir göstergesi olabilir. Olumlu sonuç, tabiatıyla, gelecekte yararlanılması beklenen bu uzman grupları ve tavsiye gruplarını önemli bilgiler toplayıp analiz etmeleridir.

Avrupa’da finansal ve ekonomik krizden ötürü, mevcut sosyal güvenlik sistemlerin zorunluluğu ve etkinliğini ve birleştirmeye yönelik bir hareketi gözlemek mümkündür. Aynı zamanda sosyal dayanışma ihtiyacı üzerine kurulmuş olan sosyal anlaşmaların devamı ve hatta kapsamı konusunda endişeler vardır.³⁹

Devletin rolünün bunları düzenlemek mi yoksa sağlamak mı olduğu üzerine tartışmalar yer almaktadır. Birçok sistemler, özellikle bu Merkezi ve Doğu Avrupa’dakiler krizin kendisi ya da krizle yüz yüze geldiği şekilde tanımlanmaktadır.

b. Sosyal Politika Açısından Devletin Sorumluluğu

Devletin küçülmesi hakkında söylenenlere ve başvuru politikaların sosyal harcamaları azaltmasına rağmen, yönetim konusunda yapılan araştırmaların tamamı, çeşitli sebeplerden dolayı, sosyal devletin alanının, daralmaktan ziyade genişlediğini göstermiştir. Hükümetler, ekonomiye uyum sürecinde büyük rol oynamaktadırlar. Devlet, erken emekliliği kolaylaştırmak, endüstriyel değişime yardım etmek, iş eğitimi ve çalışanların eğitimini güçlendirmek için geniş bir ölçüde araboluculuk yapmaktadır. Kriz, özel hedefler için yapılacak araboluculuğun ve kurtarma planlarının ani bir yükselişine sebep olmaktadır. Öte yandan demografik değişim ve aile yapılarındaki değişimler, otomatik bir biçimde, sosyal giderleri artırmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı ve refah devletine karşı yapılan direktmelere ve sosyal güvenlik harcamalarındaki engellemelere rağmen, kamu giderleri ya

³⁸ ISSA, **Developments and Trends in Social Security Throughout The World 1993-1995**, 25th General Assembly (Nusa Dua, 13-19 November 1995), “Social Security in 90s: The Imperatives of Change” Geneva, 1996, s. 8. (Ayrıca bkz. Dalmer, D.Hoskins, “ Developments and Trends in Social Security, 1990-1992 : Overview of Principal Trends,” **Social Security Bulletin**, C.55, No.4, Winter 1992, s.37.

³⁹ Reid, **The Roles**, s.57

aynı kalmakta, ya önemsiz bir biçimde düşmekte ya da milli gelirden pay olarak gerçek şartlarda yükselişe devam etmektedir.

Ancak minimum devletin de yararı beklenmemelidir. Dünya Bankası'nın 1997 Dünya Kalkınma Raporu'nda belirtildiği gibi, girişimcilerin ekonomik yatırımlarını destekleyecek etkin bir devlet ihtiyacı her zaman vardır.⁴⁰ Ayrıca birey eksenli bir ekonomik sistemde devletin düzelteren olarak müdahalede bulunması gereklidir.⁴¹

Sağlık, sosyal koruma ya da eğitim gibi alanlarda aktif bir devlete ve dinamik bir özel sektöre sahip olmada bir çelişki aranmamalıdır. Hatta bunların arasında güçlü ve olumlu bir ilişkinin olması iyi karşılanmalıdır. Devletin elindeki sorumlulukları bırakması bu süreçten beklenmemelidir. Devletin bireyler ve sivil toplumun desteği ile gerekli reformları gerçekleştirmesi daya uygun şartları oluşturacaktır.⁴²

SONUÇ

Refah devleti açısından bir evrim söz konusudur. Küreselleşme süreci krizden çıkış için bir fırsat olabilir, ancak geriye gidişin başlangıcı olmamalıdır. Olumsuz değişimlerin yeni politikalarla atlatılması hedeflenmelidir. Devlet, halkın beklentilerini karşılamak için kendini yenilemek durumundadır.

Toplumdaki dönüşüm, merkezi otoriteye dayanan güçlü devletin yerine sorumlu bireylerden oluşan etkin devletin daha yararlı olacağını ortaya koymaktadır. Devletin aşırı müdahalesi, bireysel sorumluluğun gelişmesini önlemekte ve toplumsal kurumları zayıflatmaktadır. Güçlü bir toplum için devletin toplumsal dengenin kendiliğinden oluşması için özgürlükleri geniş tutması ve korumanın toplumsal ahlaka bırakılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Refah devletinin sürdürülmesi için gösterilen çabalar da değişime olan talebi içermektedir. Bilgi toplumunda bunu sağlamanın en önemli

şartı eğitimidir. Refah politikalarını sürdürme, değiştirme ve yeni politikaların tasarımı için bireylerin bu sorumluluklara hazırlanması eğitim çabalarına bağlıdır. Küreselleşme sürecini yaşayan toplumun değişim dinamiklerini sadece rekabet ve gelir dağılımı ile açıklamak toplumsal gelişmelerin göz ardı edilmesine yol açabilir.

Refah devleti sürecinde aile yapısında meydana gelen değişimler yeni riskler ortaya çıkarmış ve aile koruyucu bir kurum olma özelliğinden oldukça uzaklaşmıştır. Ancak yine kabul edilmektedir ki, aile kurumunun alternatifi yine ailedir ve yerine başka bir kurumun seçilmesi mümkün değildir. Yardımlar düzenlenirken aile kurumunu güçlendirmesi ve yıpratmaması dikkate alınması gereken bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumun cinsiyet rollerinde meydana gelen değişimler, aile yapısının zayıflaması ve rollerin dışlanması, tek ebeveynli ailelerin artması ve sosyal dışlamanın büyümesi, en az sosyal harcamaların düzeyi kadar önemli sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Yeniden yapılanma arayışlarında bunlar dikkate alınmaz ise refah devletinin sorunları artacaktır.

Ekonomik ve sosyal hakların düzenlenmesinde sosyal adalet anlayışı geçerli kılınmalıdır. Devlet, yükümlülüğünü topluma ve bireye bırakmalıdır. Hayırseverlik ve gönüllü girişimler teşvik edilmeli, zorunlu dayanışma azaltılmalıdır. Egoizmi terbiye eden, yardım yapmayı kendine mutluluk edinen ve sosyal bütünleşmeyi güçlendiren cömertlik duyguları toplumun aksiyonu olmalıdır.

⁴⁰ Bozkurt, s.55-56.

⁴¹ Etyen Mahçupyan, " Devlet Liberalizm ve Kapitalizm, " **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl.1, Sayı.1, Kasım-Aralık- Ocak 1997, s.25.

⁴² Theopiste Butare, " Social Needs and the Roles of Governments and Markets : The Case of Retirement Pensions," **International Social Security Review**, Vol.51, 3/98, s.59-60.

KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun Can: **Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye**, İstanbul, Milliyet Yayınları,1999.
- Aktan, Coşkun Can :Müdahaleci devletten Sınırlı Devlete, No.3, Ankara, Yeni Türkiye, 1999.
- Alper Yusuf , “ Yeni Bir Yüzyıla Girerken Yeniden Yapılanmanın Eşiğindeki Sosyal Güvenlik,” **Çimento İşveren**, Cilt.13, Sayı.2, Mart 1999, s.10-23.
- Alper, Yusuf: “ Yeniden Yapılanmanın (Dönüşümün) Eşiğindeki Sosyal Güvenlik,” **Mercek**, Yıl.3, Sayı.11, Temmuz 1998, s.55-62.
- Andersen,Gosta Esping : “ After the Golden Age: the Future of the Welfare State in the New Global Order,” **World Summit for Social Development**, Geneva, UNRISD, 1994.
- Başbuğ, Aydın: “ Cumhuriyetin 75.Yılında Sosyal Hukukun Konumu,” **Türkiye Günlüğü**, Sayı.52, Eylül-Ekim 1998, s.37-42.
- Bozkurt, Nilüfer: “ Globalleşme ve Devlet,” **İktisat Dergisi**, Sayı.382, Eylül 1998, s.47-57.
- Butare Theopiste, “ Social Needs and the Roles of Governments and Markets : The Case of Retirement Pensions,” **International Social Security Review**, Vol.51, 3/98, s.37-62.
- Drucker, Peter F.: **Yeni Gerçekler**, Çev. Birtane Karanakçı, 6.B., No.315, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Ekin, Nusret-Alper, Yusuf-Akgeyik, Tekin : **Türk Sosyal Güvenlik Sistemi'nde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma**, Yayın No.1999-69, İstanbul, İTO, 1999.
- Hoskins Dalmer D., “ Developments and Trends in Social Security, 1990-1992 : Overview of Principal Trends,” **Social Security Bulletin**, C.55, No.4, Winter 1992
- ISSA : “ Developments and Trends in Social Security 1990-1992 Part I : Overview of Principal Trends,”, **International Social Security Review**, Report of The Secretary General, Vol..45, 4/92.
- ISSA :**Responding to Changing Needs: Developments and Trends in Social Security Throughout the World (1990-1992)**, XXIVth General Assembly
- (Acapulco, 22 Kasım-1 Aralık 1992), Report-I, 1.B., Geneva, 1993.
- ISSA : **Developments and Trends in Social Security Throughout The World 1993-1995**, 25th General Assembly (Nusa Dua, 13-19 November 1995), “Social Security in 90s: The Imperatives of Change” Geneva, 1996.
- Koçdemir, Kadir : “Küreselleşme ve Türkiye,” **Türk İdare Dergisi**, Sayı.418, Mart 1998, s.57-81.

- Lindbeck, Assar-Şimşek, Ayça-Özkıvrak-Özlem : “ İleri Refah Devletinin Sonuçları,” **Yeni Türkiye**, Sayı.29, Eylül-Ekim 1999, s.241-256.
- Mahçupyan Etyen : “ Devlet Liberalizm ve Kapitalizm, ” **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl.1, Sayı.1, Kasım-Aralık- Ocak 1997,
- Maydell, Bernd Von : “ Perspectives on the Future of Social Security,” **International Labour Review**, C.133, No.4, 1994, s.501-510.
- Merrien, François-Xavier : “ Governance and Modern Welfare State,” **International Social Science**, Vol.155, (Mart 98), s.57-67.
- Özlem, Doğan : “Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek”, **Doğu-Batı Dergisi**, Kasım,Aralık,Ocak 2000-01, Yıl.4, Sayı.13
- Poggi, Gianfranco : **Çağdaş Devletin Gelişimi : Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Çev. Şule Kut-Binnaz Toprak, 1.B., İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1991.
- Porrit, Jonathan: **Yeşil Politika**, Çev. Alev Türker, No.5, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1988.
- Reid, Pauline Barrett :“ Sosyal Koruma ve Sosyal Güvenlikte Uluslararası Gelişmeler,” Çev. Mustafa Delican, **Yeni Yüzyıla Doğru Endüstri İlişkileri, Demokrasi, Gelişme ve Çağdaş Çalışma Standartları**, II .Endüstri İlişkileri Kongresi (İstanbul), Kamu-İş Yayını, Ankara, t.y. , s.79-91.
- Reid, Pauline Barrett : “ The Roles and Responsibilites of Governments, Social Security Institutions, Social Partners and Beneficiaries in Relation to the Governance of Social Security,” **European Series**, No.24, Geneva, ISSA, 1995, s.57-66.
- Serter, Nur : **Sosyal Devlet**, İstanbul, İ.Ü. İktisat fakültesi Yayınları, t.y.
- Şeylan, Gencay: **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, No.109, Ankara, İmge, 1994.
- The OECD Observer, No.206, (April/May1997).